

Diplomado en Bases Lingüístico-Pedagógicas de la Asignatura Lengua Indígena Náayeri

Quinto reporte: Protocolo de proyecto de investigación a partir de una secuencia didáctica

Coordinadores: Lic. Pedro Muñoz López, Mtro. Andrés García Molina

Nombre: Alma Rosa Carrillo Soto | **Correo:** alma-cs04outlook.com | **Teléfono:** 311-254-91-98

3.1 E'ijtiye'i yuxa'ari tiutyataguan tyata'j goumuaten y t̄irise e'itikin ti baire y tsa'aguatira yiraj jetse.

Titi nyaj guamuaten:

Náayeri ti'tsáaguati'ra

I tsáaguati'ra tyatá'j náa tyámu'a ti'techájka.

Ta'aseijratiguan

tyatij tsaguatira xa'ajtaka neimi jetse tu tityaxájtas tyatijtyana puamua i na'ayerijtsi ayantyáj seijre i'ina jetse i chanaka. Y pu'u pu ti'ure eijtina tiutaubitin sai ajta y sai, y tyaiteri eimáj yei tityagouyitigua, aumáj aáche.

I tsaguatira ámitere eijtina ti gouyitigua i teb̄ij,eijti yei'i tiubé'ese,eimáj yei tiabas̄jri y bá'ujsimuaman, yaxú'umua májta y tyaiterimáj b̄ejli antachatimen.

Aumáj tijaumuate y t̄irise tyaguaixatyagua tititikin ti baire y tsaguatira, matij mauche kilen, matij marí jeitse tibojoityá, ajtá matij tyamuaristanen. Tyaguabairigua gúa baújsimua máj uché guamuante.

Eimáj manaj tiutaubitin guayaujmua.T̄i'i titi'aste, ti atsaguatire, ti axá'ajtsire,muareri, nyatyaiteristyamua; Tei'jmij pútak̄ipúa maj ke tyouguanan y tiamuari eimaj manaj na'a tyutaubitin.

I muat̄ejri pu pu'en, ti jiri'i tyaj cha'anaka seiké góuren.jāipj puen ti guak̄ipua neimikari i tyaiteri máj guatanyuni, eimaj ti muatse, májtá máj tyutabairen titi máj xá'ajtan.

Ji'i ti pu tien, jiyé'etsijkin pu seiké tityi'ijsin jeigua pu titese'ijresin jajta ka'anakan guamé, tyaiteri máj se'ike jagua je'i guayi'ica, máj namanáj tite chájka, máj uxá'a tausijá, tetyacá'ari májta ukari, y pupu'en eityaj yei'i tiájpueitsi autyá achatimen.

Tyatijtá muat̄ejri tyaxájtamen eimáj mana'á tiutoubitin, kapú'u uxe'ebe tyáj amuáren eityaj má tyouse'i j̄imuata á'jta majá'aye.

Juxe'ebe tyaj tyutabairen, tyáj tyaiteri guatájuyeten eimáj tyutoubitin chájtanejtese, máj tyamuamanáj titechá'ajka.

I tyáj tiguamuante aipu tak̄ipua tyáj guajamuán tiumuaren i t̄irise máj goumuaten máj tibujoítan aumáj achatimen, máj tyamuamanáj titechájka újemi, ajtá chájtana jetse aumáj jeche.

Enyájtiaxe'ebe

Máj jamuaren y t̄irise titi t̄igouxe'ebe t̄ityamuna'a ti chájka chajtana jetse, t̄ijí tyamuánáj teb̄i'i ti puenen, jauti jaumuaten t̄ijna'a t̄iajbesejsin, uxe'ebé tyáj goumuaten,I yirá matá'ajke youguanan.

Máj jamuaren jeitikin ti'i tyabairigua chá'ajtana jetse, y jati ti tyamua tibujoite eitínáj ti'itere.

Tigoumuaten eijti ti'itere, ti tyamuanáj tiutaubitin tij paristanen.

Máj tejtyabairen máj timuata, guabáusimua, máj teijta chájtana jetse, máj ti guagueixaten y tyamuari, majtá y tírise, majta ukari máj jujimuatajmen, eimájmaná tyutoubitin u'uche ajtá aumáj tyajaumuate.

Tyáj goumuaten y tsaguatira, muaritráj tya guajibitsa.

Nyáj tiuigun eimáj yei'i titamuámuate y tyaiteri máj ayan guachatimen, aunyá tigujuamatye, nyatáj goumuaten ti guatyabairigua guayirájetse, eimáj ti chamí y tyaiteri.

Nyáj tiuigun guabáusimua jemi y tírise nyájta goumuriben eimáj titeti juyiraj jetse, tyatáj goutabairen guayóujmua majke yougualan juyeira.

Tyáj jamuare achuti guatyabairigua y tságuatira guayeira jetse, májmi'i tyamua tiu'uren aumaj tiaumuate.

Nyáj autyasimuan, nyajta guteitayan y tírise eimáj yei'i tsaguatiáj kin tigoumuate jaumáj jaubeti seikari jamuan y tiritisi.

Einyi jénkime

Jaumá'a tyajoumuate i tírise kamú ja'utese'e, je'ipu'á mu tiujeba'á muaki, mó'ubitiráj ju nyousitya'a.

Tititi já'ajta je'ipuá guatiauréjsin y tírise, májke'e tyaste, tipua titi goutyatuiyan i ti tiguamuaten máj uche'e youtaguan, kamú'u titi jéi'i ju'uren, tújkaimua mu'u anúa'ase me ti chuamuara'a tiu yuxari, jeigua mu jatugua'a máj tiumuate, chuamuabi metiucha'a mú'u tiumuate.

I tírise kamu'u ja'utese'e, seikari kamú'u pu ti muati'ijgua kamú'u tsaguatia guáj chaire juchakarimua.

Seikari I tírise yamu'u timuatse ke'e máj nyiousa titi tyamua ma'a xapintaren ju'uche'e mu'u ayan tiumuate.it

Jeigua pu'u itere auti jabese'e i paris eimáj yei titeche'e y tyaiteri cha'ajtana jetsé máj guachatimen.

Eitikin tibaire y tsaguatira

Itsaguati'ira jeigua pu'u juxe'ebe tyata'a tyamua titechájka tyaiteri jamuan, nya chakarimua, ominkus tyamua, nyá guajamuan tinyamuante aljtá máj tiumuate, tya'j natiná'a tigua'aj chaika tya'j ke jeityana'a ti guajeba, tyá'ajkei tya'ana'a go'oura'a, tya'aj tsaguatira'a kin guasi'ijá je'it'i ti'itere.

I tsaguati'ira tajemi pu'u juguacha'aka . I (ONU) yapu'u tya'axa I cha'jtanas ma'jta y tyaiteri ayamu tyajchai máj goumuaten y juyóu'umua eimáj yei'i tiujun juyiráj jetse, chué'e je'emi, já'a tikanyatimen, jitsi'i, neimi titi máj ti chai, ajtá titi máj aya'a tixebe, máj kemaná'a ti tsajarimua,ji'i máj tianunueiguas ayamu'u mana'a tyutechaisin tij guábajsimua.

Titinyámuate

Eima'a titeche'e y tyaiteri maúche'e mu tyatsaguante juyira'a jetse y tírise. I chájtana jetse mouche'e tyaste uyiráj jetse, tíjta'a aya'a ti'aukurenen.mati'jta tájtuguaní ajta bá'usi juitsiba'a metiusairesin y tyaiteri matá'a gousija'an májta goiteriten eimáj yei'i titi jure'en, ayamu'u mi'j tiumuaten y tírise máj mauche kilen, eimáj

ye'i tiujun y bá'ujsi.

Titikin aya'a tiuri

Ti'iti tyajkin ji jousimua jáupukime tiuri jeitya'j ye'i matyausei eimájmana'a tigouyitigua i tirise jajméi tyajaumuate. Kamu tyatese'e eimájmana'a tigoixate máj tiguamuate , eijmáj tausija'a aumáj jaubeti máj tiumuate, ájta ipuake'e.

I tirise tyáj tiguamuate tin mu neimikari ke tiutuabe, muachatimen: uyaxu'umua jemi, ubaúsimuma, uiguamua, ujimua, jajmukin jei'jpua'a tityabaúse'e.

Guabaújsimua y tirise kamu'u tigoumuate, mamuí'i maneimi mumí'j timí'jguakare itsita, ana'jtina'a mu ujimua tyatuguabe y tirise ujutsimua jamuan, kapuji ati guachaí ayamumi tityabá'use'e, kapu ati guamuate eimájmana'a tyamua tiutoubitin, seikari múj ma'a jusisia'a.

Jaumikin ji'ima'a guatyamuari kamucha tiba'atase y tya'an tya'j tiguamuate ta tesiguariste tyá'aj tyamua ti goutajuye'ete, májke pu ti muati'jgua matij guakilentaraka, tajimua tu tiku abikuaire, ájta kea ya ti'ite'ere jeita ti tiguamuate jájta jeita guabaújsimua, matáj tyamuamaná titeté'en y tirise tirise tipua meri guaba'ujsen.

Jeigua mi guaxuaibi i tirise máj unana'a jamuan che'e, uyáxú'umuan, ijmumi'i aya tixa'a kapú aya'a tyaukureme máj gouboújsian juyóumua.

I tirise májta y tyamuari uxe'ebe máj guabá'usimua gua'jsijakáj goutajuyeten eimájmaná'a tiutoubitin, jamitere tikin kapu'u ati guachaí, jajmikin guapi tesigua ti ti goumuaten, kamu jaxe'ebe ti jati titi guei'jtyaka, kamu tyaste ájta kamu tiba'atase.

I tyan tyá'j tiguamuate yatu tiaxebe máj tyamuamana'a tiutoubitin, máj tanamuajan tyáj guaixate ei'jtikin ti baire y tsaguatira a'achúti guatyabairigua tipua'a meri ana'j guabá'usen, autina'á pu guabaire ájta a'jmes jamuan ti tiumuate.

Pijna jetse y yuxari yatu tiaxe'ebe máj tyamuamana'a tiutobitin y tiise, máj jairen májta máj tsaguatirá'a kin na'a tiutoubitin aumáj jaubetya muayi mati'jta tiumuatyájka ájtá neimikari jamuan chá'jta máj guachatimen.

Guabá'usimua já'jta pú goutyabaïresin matij guasijá jjuyójmua tikin tsaguatirá'a muná'a ti guá'ajchaire y tyaiteri máj guajamuan tiumuate, májta tyamuamaná'a ti guájchaika y juba'úsimuma.

Máj tiguamuaten kamuche já'jpueitsi majun matijta tiguamuatya y tirise namu tsaguatya kin tiajchaí muajún y muatéiri, májmi'i tyamua tyuïren.

Ayatuki ti'átaxá'ataka tikin iéjna y yu'uxari jéigua pu guotyabaïresin máj timu'ata, I tirise murí'i tsaguatí'ira kin tiumuatiaj majun, kapuche'e guatesiguaristya jame máj tiuïren.

Tyájguamuaten

I tsaguatira tyata'a tyamua tana'a titechá'ajka. Tyáj goumuaten y tirise máj achu'u titibaire i yeira chá'ajtana je'etse.

tití páj jamuaten

Eimáj tite'eti chájtana jetse f tyaiteri tsaguati'ira mutiuchai, sáj nasana'a tausija, máj tiutechain titiu'u kiyé'e, jáj, chue, máj tiukika i jitsita'a.

f ba'úsi mauche'e mu tsaguatira'a kin neimi tita'asija ma'amuare e'imájmana tiutoubitín, eimáj guanyuni: matáj guatebiye'en matáj tiata tyójisiren ichue'e máj goutajuyete'en eimáj mana'a tiutechain ti tiuxuabi chajtana jetse, máj jáyitiguan eimáj tiutanyu'uni máj jurikame guatagouni a'jta májkei tikukuika neimikari i tyaiteri máj jatagouni i chue'e matijta'a tiguastya, máj tetyacuamuan o tabéjri muatyataguan ta'aj tiukiren.

ei'jna y nyukari uxe'ebe máj goumuaten i tirisé máj tyanunueiguas, matáj meri jumuatya ipuji'i goutyabairesin tìpua meri guabá'usen, máj namana'a tsaguatira kin titechájka.

Ticha'a anamuaján tayaxújmu'a nyúukari

Ti'ti nyáj guamuatyájmu'u

¿Tití tyáj tamuate'en?

Tyáj tyauyu'uxan baújsi máj taitiya, tyatáj guagueitíyan y tirisé chájta'aná máj guachatimen eijtina'a ti'itere.

¿Titanikin guatyabairigua?

achu'uti tatyábairigua tayaxú'umua nyukari, tyata'a tyámua ti'itetyaiteristanen, chájtana jetsé máj ajtyamakan, matáj goumuaten máj tyanunueiguas.

Tití máj jéjuren y tirisé

¿Eni'i yei tya'uren?

Sai: Bastai ti guatainen ta'aj tiguaixa'aten y tirisé titi ti guaxainare u guane'ere. Tyáj go'ute'ixa'aten y tirisé máj tsagu'atirakin tieigun bastai.

Gu'apua: Ga'uteixa'ate y tirisé tíjmamu'are e'ijna.

José ti chí'i puri tyápa'anas, y kiyé'e tí'i jankuro'u ájta tikin ja'abechibigua jeigua pu tyájkuase'e. f José kapu'u jamu'are eijtíkin aya'a jiki, ja'uchan pu'u se'ininya tyaste ti jajáku'are y kiyé'e. y tájkei yapu ti'aje y ta'atajan ¿peri pij jamuareri?, jáimukin yatixaxa'ata tiki ka'apu xa'apin páj kiyé'é be'ijcha'aka típu'a ja'uche cu'ájcha'aka y máxkirei ájpuji ja'utamuareri y José tikin puri jájmi ma'a younamujakas tíjkálenes.

Gueika: Go'uta'iguri y tirisé tij mamu'are e'ijti guatoumu'a e'ijna. kapá'a kiyé'e beijchaka patáj guatechiten típu'á jáuche ku'ájcha'aka y máxkirei. go'utá'a y tirisé máj jataxa'an tití máj mu'are. típu'á meri náimi gu'axa'atan, patijtei pijmu'a tyamua tigo'uta'ixa'aten tititi pugu'ata'umuá.

Muakua: Gautaixa'ate y tirisé tikin bastai puti'i guaixa'aten cha'jta'ana tíma'akan, gouteitiras tititi guáne'ere. go'utaixa'ate y tirisé máj tsagu'atirakin jánamujan eijtí tyamuámuatye. go'uta'inyá y tirisé máj narí tigo'unamuáristen matáj mij autyeyuxa'an ti'ititi kexi júmu'are.

Anxibi: f tirisé micha'a jamu'ájtí titi tigo'ixa'aten, go'utaixa'atye eijtí antyagu'a, tititi jetséra timuaré, achú'uti jari ja'ate tiayanache'e y chajta'a ájta'a tititi jara'anajche'e. go'utaixa'atye y tirisé tikin y bastai puri ugu'chesin titigoixa'ate'en matáj go'unamuáristen. Típuá ari tentipuariten, tyáj goutaixaten y tirisé máj ti'ata'atyojtsiren tíjari jire'en go'utajuyeté.

Arájsebi: Go'uta'ine y tirisé máj a'ujíjben titi máj a'usímua tij tigu'ague'ixa'ate y bastai, go'uta'ixa'atye máj a'uteyuxa'an a'umáj neimikari ye'esija, micha'a gue'iterite'en y tirisé tíj xa'apin tya'ayusigua, naríjkei matyáj

tyámu'a tyauteyuxa'an.

Arágu'apú'a: Go'uta'ixa'ate y tirisé eijti gu'ata'umu'a máj ja'uyuxa'aka, tigu'ague'eixa'ate y bastaí. tyá'amua puáj tigu'agu'eitiya'an titi máj kéí mu'are o titi máj kéí juoite.

Arágu'eika: Go'uta'ixa'ate y tirisé máj ja'axátan chájta'ana jetse tititi go'uta'ixa'ate y bastaí. go'utáijte t tirisé máj ti'usa'iren achu'u gu'eika u mu'aka, matáj ataxa'an y bastaí nyukari. gu'aiteritya'a, tikin ri'imuna'a tiyo'ita'jmu'a y bastaí nyukari ajtá a'umáj ya'utaxa'ajtas cha'a itera'a.

Arámu'aka: Go'utagu'abiri y tirisé májmí atesíja'an I simu'ari mata'ajmíj a'utyasímu'an yuxa'arijetse máj jatesiján eimáj yeí tiusímua. típuá se'ikari makeí xa'apin tia'utyasímua sa'uteyuxa ja'uti jase'ire matáj ne'imi tyamua ja'uren ja'umáke'e xa'apin ya'utyasímua.

Tamuamuata: Gouta'ajuyete y tirisé matáj yuxari guatyataguan, autinyukari jásejre tititi tine'ere, eimáj jenye aya tiutaxájtaka matáj autyáj yuxaren.guotaine'e matáj tsaguatirakin jatasájratan titimáj auyuxa'aka.

Tititi guatauxe'ebe.

¿Titityáj xe'ebe?

Tititiuxe'ebe tyataj tyájtayuxa'an, tí'j: kiyéj,tixistibe'e,tikuanibe matájkín jaka'anan,tikintijousímuan.

Titinyáj jetsé tyougou,nyáj tyauyuxa'aka.

“EL CUENTO COMO ESTRATEGIA PARA FOMENTAR EL VALOR RESPETO EN TERCER GRADO DE EDUCACION PRIMARIA”

CASTRO BELLEZA, IDELFONSO; MARTINEZ OSUNA, EDITH ARACELY Y, MARTINEZ OSUNA JESUS ANTONIO, CULIACAN ROSALES, SINALOA, FEBRERO DE 2006.

Fichero de actividades didácticas (programas de tiempo completo).

GERVACIO CARRILLO, MIGUEL, NARRADOR.

Libro de textos de la sep. Formación cívica y ética de 1grado.

Plan y programas de estudios de lengua Náayeri.